

Vegard Jerpåsen

“Stalin called us traitors to our country”

Om sovjetiske krigsfangers hjemkomst, filtrering og liv etter krigen

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Monica Miscali

Mai 2019

Vegard Jerpåsen

“Stalin called us traitors to our country”

Om sovjetiske krigsfangers hjemkomst, filtrering og liv etter krigen

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Monica Miscali
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

-

“Stalin called us traitors to our country”

Om sovjetiske krigsfangers hjemkomst, filtrering og liv etter krigen

Vegard Jerpåsen

05.05.2019

HIST2010 V19

Innhold

1 Innledning	2
2 Metode og teori	3
2.1 Tidligere forskning.....	3
2.2 Om mine kilder	4
2.3 Om muntlige kilder	5
3 Hoveddel	6
3.1 Veien hjem.....	7
3.2 Ankomsten og filtreringen	10
3.2.1 Ordre 227 og 270	16
3.2.2 «Vlasovtsky».....	17
3.2.3 De som flyktet hjem til Russland før krigens slutt.....	20
3.3 Arbeidet og oppholdet i leirene.....	22
3.3.1 Stalins død som skille	24
3.4 Livet senere.....	26
4 Konklusjon.....	27
5 Litteraturliste.....	29
5.1 LITTERATUR.....	29
5.2 ARKIVKILDER	30

1 Innledning

I mai 1945, da seieren over Nazi-Tyskland var endelig, satt det igjen millioner av mennesker i forskjellige deler av Europa som måtte returneres til hjemlandene sine. Blant dem var over 100 000 russiske krigsfanger som hadde bedrevet tvangsarbeid under tyskerne i Norge ved å bygge veier, togskinner, flyplasser og industrianlegg til enorme verdier.¹ Mye av dette var infrastruktur vi nøyt godt av i etterkrigstiden og fram til i dag. Forholdene var nok ikke like ille som i dødsleirene i Sentral-Europa, men de var likevel i svært stor grad preget av sult, kulde og hardt arbeid.

Jeg ble først interessert i temaet om russiske krigsfanger i Norge gjennom å prate med kjæresten til farmoren min, som hadde vokst opp på Senja, der krigsfangene var tett på befolkningen. Han hadde flere dramatiske historier fra hjembygda om å gi mat til fangene og fanger som forsøkte å flykte. Jeg har møtt flere eldre som har snakket om leker de hadde som barn som var laget av russiske krigsfanger. Jeg leste også en lang artikkel fra NRK om historien til en ukrainer ved navn Oleksandr Chalich, som hadde overlevd fangenskap i Norge. Det mest oppsiktsvekkende, syntes jeg, var hvordan han fortalte om hjemkomsten til Sovjetunionen. Han ble mistenkt for å være landsforræder og dømt til fem års straffarbeid og sendt til GULag, noe han selv syntes var tragisk og uforståelig. Jeg ble interessert i hvordan og hvorfor noe sånt kunne skje og om Oleksandrs historie var typisk for hjemkomne krigsfanger.²

Jeg håper å oppnå et mer personlig perspektiv på denne historien gjennom materialet og ved hjelp av sekundærkilder som har tatt i bruk andre typer primærkilder. Ved innsyn i personlige historier tror jeg man kan få en dypere forståelse av tematikken. Bruken av muntlige kilder er spesielt nyttig i historier om folk som har opplevd undertrykkelse, der den subjektive opplevelsen er et hovedaspekt i en historie som muligens er vanskelig å ta tak ved bruk av andre typer kilder.

Gjennom transkriberte intervjuer gjort av Falstadsenteret ønsker jeg å se nærmere på krigsfangenes hjemkomst og mottakelse i Sovjetunionen samt livet i ettertiden. Jeg vil se på

¹ Bård Siem. «100-åringen som vart tvinga til å bygge Noreg». *NRK*. 02.02.2019.

<https://www.nrk.no/sognogfjordane/xl/100-aringen-som-vart-tvinga-til-a-bygge-noreg-1.14244093>

² Bård Siem. «100-åringen som vart tvinga til å bygge Noreg». *NRK*. 02.02.2019.

<https://www.nrk.no/sognogfjordane/xl/100-aringen-som-vart-tvinga-til-a-bygge-noreg-1.14244093>

hvordan de ble kategorisert og filtrert ved ankomsten, hvorfor de ønsket å dra tilbake, hva slags arbeid de gjorde etter det og hvordan stempelet som krigsfange fulgte dem senere i livet. Jeg vil drøfte kategoriseringen av krigsfangene og problematisere definisjonen av de som gjerne blir sett på som mest skyldige i landsforræderi. Jeg ønsker å nyansere området ved å vise at krigsfangene ikke alle ble skutt og fengslet ved hjemkomsten, men at det slettes ikke betydde at de levde normale liv på lik linje med andre sovjetiske borgere.

2 Metode og teori

2.1 Tidligere forskning

Med tanke på at det var over 100 000 av dem under krigen og hvor mye infrastruktur de bygde opp for Norge, har det vært overraskende lite forskning på sovjetiske krigsfanger i Norge. Lenge var temaet mest behandlet av lokalhistorikere. Den kalde krigen kan ha dempet interessen for å utheve Sovjetunionens krigsinnsats fordi det var politisk ukorrekt. Dermed kom ikke de første forskningsprosjektene om temaet før på slutten av 80-tallet og 90-tallet i Norge. Birgit Koch skrev hovedfagsoppgave om sovjetiske krigsfanger i 1988 og var den første til å gjøre det.³ Videre kom det to hovedfagsoppgaver på 90-tallet, av Einar Steffenak i 1995⁴ og Ole-Jacob Abraham i 1999.⁵ Disse ble utvidet til bokform i 2008 av Steffenak⁶ og 2007 av Abraham.⁷ Hovedverket innenfor forskningsområdet er doktorgradsavhandlingen skrevet av Marianne Neerland Soleim i 2004, en bred og grundig gjennomgang av temaet.⁸ Denne ble omgjort til bokform og publisert i 2009, med en andreutgave utgitt i 2018.⁹ Magne

³ B. Koch, *De sovjetiske, polske og jugoslaviske krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941–1945*, hovedfagsoppgave, Oslo 1988

⁴ Einar Steffenak. *Repatrieringen av de sovjetiske krigsfangene (fra Norge i 1945), – forspill og etterspill*. hovedfagsoppgave, Bergen 1995

⁵ Ole-Jacob Abraham. *LEONID DNJEPROVSKIJ alias NILS. Norsk okkupasjonshistorie med sideblikk på sovjetisk okkupasjons- og krigserfaring, Brokkar frå ein sovjetborgars liv i det tyskokkuperte Noreg*, hovedfagsoppgave, Bergen 1999

⁶ Einar Steffenak. *Russerfangane – Sovjetiske krigsfanger i Norge og deres skjebne*. Oslo: Humanist Forlag 2008

⁷ Ole-Jacob Abraham. *“Forelebig udö!” - Sovjetiske krigsfanger, norske partisaner og russaren “Nils”*. 1. opplag. Bergen: Kapabel Forlag 2007

⁸ Marianne Neerland Soleim. *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945: antall, organisering og repatriering, doktoravhandling*. Tromsø 2004

⁹ Marianne Neerland Soleim. *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945 – Antall, organisering og repatriering*. Andre utgave. Spartacus Forlag Oslo 2018

Haugland kom også i 2008 ut med en omfattende bok om russiske krigsfanger og deres forhold til nordmenn under okkupasjonen.¹⁰

Mesteparten av forskningen på temaet om krigsfangene i Norge handler oppholdet deres i Norge, noe som ikke er et fokus i min oppgave. Arbeidet jeg baserer meg mest på er det av Marianne Neerland Soleim og Ole-Jacob Abraham. Einar Steffenak sitt arbeid, selv om det er relativt omfattende, må sies å være av litt utdatert grad og tar i liten grad for seg temaet i min oppgave, på tross av undertittelen. Soleim dekker området flere steder i sin boken, spesielt i kapittel 13, mens Abraham tar opp spørsmålet jevnlig i siste halvdel av sin bok. Jeg håper at min oppgave kan komme med nye nyanser og perspektiver til deres arbeid.

2.2 Om mine kilder

Kildematerialet jeg bruker er et sett med totalt ti intervjuer lagret på Falstad arkiv på Falstadsenteret. Intervjuene ble foretatt i 2011 som en del av et intervjuprosjekt igangsatt av Falstadsenteret og er aldri før blitt brukt til forskning. Tekstene jeg har tatt i bruk er transkripsjoner av intervjuer gjort på video. Alle intervjuene er foretatt av Marina Panikar, ansatt ved Northern Arctic Federal Universitetet i Arkangelsk. Marina Panikar foretok selv transkripsjon av intervjuene. Disse er senere oversatt til engelsk av Katerina Sandstø. Jeg har beholdt teksten slik den er og ikke valgt å rette eventuelle grammatiske feil og lignende.

Siden intervjuene er gjort mer enn 65 år etter krigens slutt, er det begrenset med potensielle intervjuobjekter. Temaet er også et tabuobjekt i Russland og mange tidligere krigsfanger skammer seg over fortiden sin.¹¹ Intervjuene er gjort med de som Marina Panikar fikk kontakt med. Falstadsenteret vet ikke hvordan personene rent faktisk er funnet, men antar at det er med utgangspunkt i folk som er kjent fra tidligere, enten gjennom Marina Panikars tidligere prosjekter eller gjennom media. Økonomiske rammer la også føringer for hvor mange man kunne spore opp, ifølge Falstadsenteret.

Informantene er ikke personer som nødvendigvis har hatt opphold som fange på Falstad, historiene deres er fra rundt om i hele landet, både kysten og innlandet, Vestlandet og Nord-Norge samt andre landsdeler. De hadde også forskjellige ranger i militæret og kom fra forskjellige deler av Sovjetunionen. Mangfoldet i utgangspunktene deres er en av styrkene i

¹⁰ Magne Haugland. *Do svidanja! På gjensyn!*. Commentum Forlag: Sandnes 2008.

¹¹ Pavel Polian. "The Internment of Returning Soviet Prisoners of War after 1945". Kapittel fra "Prisoners of War, Prisoners of Peace: Captivity, Homecoming and Memory in World War II" av Bob Moore, Barbara Hatley-Broad og International Committee for the History of the Second World War. Vol. Engelsk utgave. Oxford: Berg Publishers, 2005: side 129

kildematerialet ettersom det hjelper med å etablere representativitet for opplevelsene deres. Tre av de som er intervjuet er etterkommere av krigsfanger, en enke og to døtre. De blir dermed andrehåndsvitner. Det er min vurdering at fortellingene deres er svært holdbare, de passer veldig godt overens med det som blir sagt i de andre intervjuene og annen litteratur. Jeg har fremdeles likevel lagt hovedvekt på intervjuene fra gjenlevende krigsfanger.

Intervjuene har en del faste spørsmål, men det varierer litt fra intervju til intervju.

Spørsmålene handler blant annet om hvordan de ble fanget, om oppholdet i Norge, om forhold til andre fanger, hva slags arbeid de drev med og hjemkomsten til Sovjetunionen. Det er også en rekke forskjellige oppfølgingsspørsmål basert på hva informanten har fortalt. Mye som fortelles er også ikke svar på spesifikke spørsmål, men resultater av lange tankerekker, sidespor eller innskytende kommentarer.

2.3 Om muntlige kilder

Muntlige kilder kan gi et unikt innblikk i historien til de som ofte ikke er dokumentert i skriftlige kilder og faller utenfor den tradisjonelle historieskrivingen. Man kan undersøke historien til folk uten politisk og økonomisk makt. Muntlig historie kan omfatte både innsamlingen av materialet gjennom for eksempel intervjuer og av den senere bruken av dette materialet. Gjennom muntlig historie kan man få et «nedenfra»-perspektiv på historien heller enn «ovenfra»-perspektivet man gjerne finner i mye historieskriving.¹²

Muntlig historie kan gi innblikk i historiske aspekter det ikke er mulig å få tak igjennom andre metoder. Det finnes gjerne lite materiale om for eksempel hverdagslivet i arbeid eller skole. Man får også et mer personlig perspektiv. Knut Grove og Jan Heiret bruker eksempelet på en husmor i 1950-årene og hvordan hun kan gi enn enda større nærhet til opplevelsen av å være husmor i «husmorens gullalder» enn det til og med samtidige skriftlige kilder kan gi, på tross av at intervjuet kan ha blitt gjort langt senere.¹³

I intervjubasert muntlig materiale er det kildekritiske elementet med allerede i opparbeidingen av materialet. Historikeren er med på påvirke innholdet i intervjuet, spørsmål

¹² Knut Grove og Jan Heiret. «Å arbeida med munnlege kjelder». I *Historikerens Arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, 122-147. Oslo: Universitetsforlaget 2018: 124

¹³ Knut Grove og Jan Heiret 2018: 125-126

og oppfølgingsspørsmål blir stilt basert på problemstillingen historikeren er ute etter og muligens annet skriftlig materiale som eksisterer.¹⁴

Noe man må ta stilling til ved bruk av muntlige kilder er at informanten kan huske feil, spesielt om noe som skjedde for veldig lenge siden. Men man glemmer ting gjerne ganske kort tid etter en hendelse før minner blir lagret i langtidsminner, folk husker derfor ikke nevneverdig mindre om noe skjedde for eksempel 5 år siden framfor 20 år siden. Minner blir gjerne konstruert i samsvar med et bilde eller identitet man har. Hvordan en informant forstår noe kan derfor være av interesse for historikeren for å undersøke konstruksjoner av for eksempel makt.¹⁵

Det som er akseptabelt å si og mene kan også endre seg. Vurderinger av fortiden kan vri og forandre seg basert på det som er akseptabelt i samtiden. Dette kan også komme av å ha gjort seg nye erfaringer i ettertiden. Man kan for eksempel snakke om noe som pleide å være tabubelagt, men som ikke lenger er det i like stor grad når man har etablert tidsmessig avstand.¹⁶

Informanter kan også være såkalt tidsvitne. Grove og Heiret skriver om at dette kan særlig brukes de som overlevde livet i konsentrasjonsleirene under andre verdenskrig eller folk som har levd under undertrykkende regimer og opplevd overgrep. Informantene i denne oppgaven kan muligens sies å gå under begge kategorier. Her er det sentralt at disse har opplevd en tid som bør huskes i ettertiden for at det ikke skal gjentas. Tidsvitner har autentisitet, men må fortsatt behandles på en kildekritisk måte.¹⁷

3 Hoveddel

De sovjetiske soldatene som ble sendt hjem fra Norge med båt og i mai og juni 1945 etter å ha bli frigjort fra tysk fangenskap hadde vært gjennom mye. De hadde opplevd fronten på nært hold. De hadde blitt tatt til fange av tyskerne, sannsynligvis etter å ha blitt omringet. Ordrene var at de skulle kjempe til døden og ikke la seg fanges uten kamp, noe annet ville bli

¹⁴ Knut Grove og Jan Heiret 2018: 127

¹⁵ Knut Grove og Jan Heiret 2018: 127

¹⁶ Knut Grove og Jan Heiret 2018: 128

¹⁷ Knut Grove og Jan Heiret 2018: 134

sett på som desertering.¹⁸ De ville ha bli sendt gjennom de samme leirene i Polen og Tyskland som jøder, sigøynere og andre «uønskede» i Nazi-Tysklands rike ville bli sendt gjennom. De som ble sendt til Norge unngikk kanskje den verste volden, men man måtte takle sulten, kulden og det harde arbeidet. De fleste ville ende med å bli særdeles undervektige. Dette er historier som repeteres i nærmest alle intervjuene. For mange kom friheten plutselig og nærmest umerket, gjerne ved at de våknet og så at tyskerne simpelthen hadde forsvunnet. De neste par ukene tilbragte de i Norge med full frihet til å dra hvor de ville og nyte et Norge som var i full jubel mens de spiste seg opp i vekt. Denne tiden er husket med gode minner. Så var tiden kommet for å reise hjem til landet de kanskje ikke hadde sett på flere år.

3.1 Veien hjem

Før de var kommet hjem til Sovjetunionen var det mange som var skeptisk til hvordan de ville bli mottatt hjemme. Sjømenn og andre som fraktet russerne hjem var bekymret for fangenes mottakelse og skjebne i hjemlandet. Mange av dem hadde sett bekymringsverdige ting ved tidligere landganger. Marianne Neerland Soleim skriver i sin bok om skipet Stella Polaris, som gikk to turer til Murmansk sommeren 1945 og hvordan mannskapet hadde observert en stor mangel på vennlighet da fangene kom i land. De ble “transportert bort som kveg”. Selv om mange var pasienter som var blitt fraktet med ambulanse i Norge, ble de satt på lastebiler i Murmansk. Da en sovjetisk lege om bord ble spurt om hva som ville skje han svarte han: “*We don’t know, Siberia I suppose*”.¹⁹ Soleim referer også til en britisk repatrieringsoffiser som fortalte fanger i en leir i Tønsberg at de ville bli hengt, eller i beste fall sendt til Sibir ved hjemkomsten²⁰. Da Jevdakim Andrejvitsj Lopatin ble spurt om han visste hva som ville skje med han da han kom tilbake under reisen svarte han: «*Well, we couldn’t know, but we could guess. I know that many people got ten years in prison with high security, many people went to prisons.*”²¹ Fangene kunne nok ane at mottakelsen ikke ville være helt positiv, de visste at å overgi seg hadde vært forbudt og mange rundt dem advarte dem på vei hjem.

¹⁸ Ole-Jacob Abraham. “Russerfangana – myter, fakta og nyansar”. Historisk tidsskrift 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

¹⁹ Soleim 2018: 316

²⁰ Soleim 2018: 319

²¹ Falstadsenterets arkiv, F/533/1/2, Intervju med Jevdakim Andrejvitsj Lopatin, 2011

Timofej Kljukh: «When Daddy was sent back to Murmansk, Daddy was fascinated by the English liner that they were transported by. The service on board was very good too. The captain warned them on what was waiting for them in the home country.»²²

Allikevel valgte de fleste fremdeles å dra hjem.

Nikolaj Trubenko: “People agitated us for staying in Norway or going to America, but we didn’t agree, even though they told us that Stalin called us the traitors to our country. Everybody went back home and hoped that we were needed there.”²³

Ivan Moroz: “[...] We were sent to the home country with the first group of 1500 people. Three ambassadors were following with us: American, English and Russian. Every ambassador came to every one of us by turn and asked whether we wanted to go home. We could also go wherever we wanted, either America or England. Only 26 out of 1500 people rejected to go to the Soviet Union.”²⁴

Det er pussig at de forklarer at de hadde et valg om å bli, når Jalta-konferansen bestemte at de måtte bli tvangsflyttet hjem igjen.²⁵ Det er mulig de hadde inntrykk av at de kunne dra hjem selv om de ikke kunne det i realiteten.

De som valgte å ikke reise til Sovjetunionen ble sett på som “syndere”, som ble mislikt av resten av gruppa.

Ivan Moroz: “Only 26 out of 1500 people rejected to go to the Soviet Union. They were those who had “sinned”. One of them was called Potemkin, he had 86 criminal convictions. He was very sick and guards forced him to go to work. People respected him too, he was a tough guy. He told us, “Farewell, boys”, and showed that a prison was waiting for us. The commandant was a nice man, he came to say good bye to us. He brought 100 gram of vodka to everyone. His had already been forced to give away his pistol, when he said to Potemkin, “Get away from me, Potemkin, if I had a gun, I would have already shot you”.”²⁶

Ivan Moroz: “On my journey from Finland to the Soviet Union, I made friends with a Finnish lady. Her husband died, when Germans occupied Finland. She was persuading me to stay so sincerely, but I did not stay. How could I stay? I was an only child for my mother, she would cry for me. If I was a «sinner», I would stay. I wanted to please my mother and came home.

²² Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

²³ Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko, 2011

²⁴ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

²⁵ Ole-Jacob Abraham. “Russerfangana – myter, fakta og nyansar”. Historisk tidsskrift 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

²⁶ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1 Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

[...] Finally, we went to Russia, even though we could stay. I was concerned about my mum”²⁷

«Syndere», i denne sammenhengen, har en noenlunde diffus mening. Ivan sier at det var 26 av 1500 folk som valgte å ikke dra til Sovjetunionen, og at det var de som hadde «syndet». Han refererer så til en som het Potemkin som et eksempel på en av disse. Han hadde visstnok 86 kriminelle dommer på seg. Det er rimelig å anta at dette er dommer som han sannsynligvis har fått fra den sovjetiske staten. Forklaringen til Ivan er dermed at Potemkin valgte å ikke reise hjem fordi han visste at han ville bli sendt i fengsel når han kom hjem. Betyr det at Ivan definerer «syndere» som folk som har blitt dømt for noe i Sovjetunionen og derfor ikke vil hjem og at det han sier er at bare 26 av 1500 dro hjem, fordi det var 26 av 1500 som kunne forvente å bli sendt tilbake i fengsel? Eller prøver han å si at det var 26 av 1500 som valgte å bli, og at i kraft av å ville bli så ble du kategorisert som «synder»? Når han senere sier «If I was a «sinner», I would stay», kan man tolke det som «dersom jeg var kriminell, ville jeg ha blitt» eller «dersom jeg var landssviker, ville jeg ha blitt»? Vi vet at å ha bli tatt som krigsfange allerede ble sett på som landssvik i hjemlandet og da Potemkin sier farvel refererer han til at de andre vil havne i fengsel når de vil ankomme Sovjetunionen.

Det er også merkverdig hvordan Ivan beskriver Potemkin med så mye respekt. Han understreker at Potemkin var en tøff fyr som hadde respekt, at han hadde vært syk men fortsatt tvunget til å jobbe. Det virker ikke som Ivan mistet noe respekt eller mislikte Potemkin noe ekstra selv om han valgte å ikke reise til Sovjetunionen, i motsetning til kommandanten han forteller om. Kommandanten blir også beskrevet med respekt, som en god mann. Selv om han var «snill» truet han Potemkin på livet. Slik Ivan forteller det virker han som en slags nøytral observatør av en konflikt han ikke er del av. Sitatet viser at det fantes en viss fiendtlighet overfor folk som eventuelt ikke ville hjem og at denne fiendtligheten kunne være svært synlig og at det kunne være en viss stigma overfor de som kanskje ikke uttrykte en holdning om å ville dra hjem.

På tross av disse advarslene velger de fleste å reise til Sovjetunionen. Hvorfor det? Ivan forteller at bekymring overfor moren sin er hans viktigste motivasjon. Russland og Sovjetunionen var hjemmet deres og de kjente nok ikke så mye annet enn hjemområdet deres. At folk flest tenkte mest på å dra hjem til familier, venner, kjærester og gamle jobber når de

²⁷ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1 Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

skulle avgjøre å dra hjem eller ikke, er svært sannsynlig. Mange av intervjuene refererer til for eksempel kjæresten som venter hjemme. Myndighetene hadde også for vane å straffe familier til eventuelle «landssvikere».²⁸ Var det også på grunn av lojalitet til landet? Marianne Neerland Soleim referer i sin bok til et sitat fra en intern NKVD-rapport, der beskrives holdningen blant repatrierte krigsfanger: «Politisk holdning blant de repatrierte er i hovedsak sunn, med et høyt ønske om å reise hjem – til Sovjetunionen uten forsinkelser. Det er stor interesse for og ønsker om å få nyheter i Sovjetunionen, til å ta del i arbeidet med gjenreisningen etter krigens ødeleggelser og solidaritet med hensyn til sovjetstatens økonomi ble det gitt uttrykk for overalt».²⁹ At fangene i alle fall presenterte en svært lojal holdning overfor myndighetene da de kom hjem er i alle fall fremstilt tydelig her. Det passer også overens med forskningen til Viktor Zemskov.³⁰

Viktor Zemskov skrev at 70% av repatrierte hadde et sterkt ønske om å vende tilbake til Sovjetunionen, at omtrent 5% ikke ønsket det og at omtrent 25% tvilte. Abraham påpeker at mange av de som tvilte var fra områder som ikke hadde vært en del av Sovjetunionen før krigen. Disse kunne være redde for at de ville bli sendt til Sibir, at eiendommene deres ville bli tatt av staten eller at de for eksempel ikke ville kunne utøve sin religion.³¹

Krigsfangene ble advart om hva som muligens kunne vente dem hjemme, allikevel ville de aller fleste reise hjem til Sovjetunionen. I mange av intervjuene var det beskrivelser av hvor verdifullt nyheter om hjemlandet og krigen var under fangenskapet. De ville hjem til familier, jobber og samfunnet de kjente.

3.2 Ankomsten og filtreringen

Da de kom fram til Sovjetunionen ble de sendt til filtreringsleirer der de ble sortert i forskjellige grupper basert på hvor mistenkelige de var. Der drev de kontroll for å etterforske om du kunne dømmes for landssvik eller ikke. Disse leirene var ikke ulike de tyske leirene de hadde vært gjennom under krigen. Timofej Timofejevitsj Kljukh beskriver leiren som en kopi av en konsentrasjonsleir: «[...] *At last we came to Vyshni Volchok; it was an exact copy of a*

²⁸ Soleim 2018: 330

²⁹ Soleim 2018: 327

³⁰ Ole-Jacob Abraham. *"Forelebig udö!" - Sovjetiske krigsfangar, norske partisanar og russaren "Nils"*. 1. opplag. Bergen: Kapabel Forlag 2007: 174

³¹ Ole-Jacob Abraham. *"Forelebig udö!" - Sovjetiske krigsfangar, norske partisanar og russaren "Nils"*. 1. opplag. Bergen: Kapabel Forlag 2007: 174

*concentration camp. It was encircled by razor wire as a warning.»*³² Her matte man gi fra seg alle eiendelene man hadde tatt med seg fra Norge.

Timofej Kljukh: *“When I did my service in Romania, I knew a Romanian girl. She was Russian by origin. She gave me several pictures of her, as a gift. I had to hand in all those pictures. This was the last time I saw them.”*³³

Ivan Moroz: *“When we arrived in the camp, we had to give away everything apart from a spoon and a pot. Some people had brought with them sacks of belongings. I brought nothing with me. I had only one set of clothes on me, while other people wore nice civil clothes; there were all sorts of people there.”*³⁴

Oppgaven for de sovjetiske myndighetene var å skille mellom de som hadde «forrådt fedrelandet» og de som hadde havnet i situasjonen sin uten skyld. Det var ikke plass til å putte alle sammen i GULag-leirer. Lengden på oppholdet i disse kontroll- og filtreringsleirene kunne variere mye, ettersom det avhengte av hvor lang tid saken deres tok. Timofej Kljukh var der i tre uker³⁵, mens Nikolaj Trubenko var der i seks måneder.³⁶

Før Sovjetunionens fall var det mye varierende forskning på hjemkomsten til sovjetiske krigsfanger. Mye av det var skrevet av vestlige og preget av inntrykk om at krigsfangene hadde blitt svært brutalt behandlet ved hjemkomst og hadde gjerne en tone av kritikk rettet mot Sovjetunionen. Et eksempel på dette var Aleksander Solsjenitsyn sitt verk *GULag-arkipelet*, tydeligvis preget i stor grad av bitterhet mot hvordan sovjetiske myndigheter mottok de repatrierte.³⁷ I sin artikkel i *Historisk Tidsskrift*, *Russerfangene – myter, fakta og nyansar* retter Ole-Jacob Abraham sterk kritikk mot Einar Steffenaks bok om temaet for å ha brukt Nikolai Tolstoys arbeid som grunnlag for å diskutere russerfangenes skjebne ved hjemkomsten.³⁸ Tolstoy hadde blant annet skrevet at over 70% av fangene hadde blitt sendt til Sibir eller skutt, en svært dristig påstand.³⁹ Men kildegrunnlaget hans var veldig tynt, han

³² Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

³³ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

³⁴ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

³⁵ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

³⁶ Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofejevitsj Trubenko, 2011

³⁷ Soleim, Marianne Neerland. *“Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945 – Antall, organisering og repatriering”*. Andre utgave. Spartacus Forlag, Oslo 2009: 332

³⁸ Ole-Jacob Abraham. *“Russerfangana – myter, fakta og nyansar”*. *Historisk tidsskrift* 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

³⁹ Ole-Jacob Abraham. *“Russerfangana – myter, fakta og nyansar”*. *Historisk tidsskrift* 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

bygget arbeidet sitt på en tidligere NKVD-offiser som tydeligvis skulle ha hatt tilgang på kildematerialet på et tidspunkt.

Etter Sovjetunionens fall, da mer dokumentasjon fra tiden ble gjort tilgjengelig, ble det langt enklere å forske på området. En av de første som fikk tilgang på og forsket på det nye kildematerialet fra NKVD om repatrieringsarbeidet er Viktor Zemskov, en ofte sitert autoritet på området. Han opprettet en statistikk over hva han mener hendte med krigsfangene i det de kom tilbake. Av ca. 4,2 millioner mennesker, som inkluderte både krigsfanger og sivile tvangsarbeidere, skriver han at 58% ble sendt til kontroll- og filtreringsleirer i et halvt år for så å bli demobilisert, omtrent 19% ble regnet for å fortsatt være vernepliktige og fortsatte militærtjeneste, omtrent 14% ble sendt til såkalte «arbeidsbataljoner» som drev med rekonstruksjonsarbeid, mens omtrent 2% oppholdt seg i oppsamlingspunkter i utlandet. Zemskov skriver at ca. 6.5% av menneskene ble sendt til NKVDs «spesialleirer» for landsforrædere og lignende.^{40 41}

Alle født før 1905 ble demobilisert og sendt hjem veldig kjapt.

Ivan Moroz: *“They took all elderly people, who were born before 1905, gave them new clothes and sent them home, demobilized them.”*⁴²

I filtreringsleirene var myndighetene ute etter å finne ut av hvem hadde samarbeidet med tyskerne. Disse ville bli gitt mye strengere behandling enn de andre krigsfangene. Mange av de som hadde tjenestegjort for tyskerne “gjemte” seg blant de andre krigsfangene og russiske myndigheter ønsket at folk skulle angi dem.

Ivan Moroz: *“Immediately they picked out 22 people. Prisoners got the order to isolate those, who served Vlasov army, and inform on them. Former policemen were also among prisoners. Everyone should sign for having stayed together with some other people for the last one or two years. Those 22 people were sentenced and got from 5 to 15 years of imprisonment.”*⁴³

Det kan virke som prosessen med å finne potensielle landssvikere og landsforrædere var en svært gjennomgående prosess. Myndighetene ville gjennomgå historien din og var svært mistenksomme dersom noe ikke stemte, da var det opp til fangene selv å komme med en forklaring. Dersom man for eksempel hadde forsøkt å rømme, men ikke ble drept. Fra

⁴⁰ Ole-Jacob Abraham. “Russerfangana – myter, fakta og nyansar”. Historisk tidsskrift 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

⁴¹ Soleim 2018: 335

⁴² Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

⁴³ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

myndighetenes side kunne det for eksempel bety at man hadde gjort noe for tyskerne for å spare livet. Problemet med dette var at det kan virke som at det i mange leirer, spesielt de for ikke-offiserer med lavere sikkerhet og eldre vakter, kunne gjerne ha relativt medgjørlige vakter og ikke alle ble skutt for å ha forsøkt å rømme. Oleksandr fra NRKs artikkel forteller om at han ble tatt for rømningsforsøk to ganger og ble fortalt at han og de andre burde bli skutt, men ble spart fordi de var så unge. De ble heller pisket og sendt til fengsel.⁴⁴ Man kan selvfølgelig spekulere i at slike forklaringer er løgner og at for eksempel Oleksandr faktisk samarbeidet med tyskerne, men NRK skriver at Oleksandrs historie kan bekrefte i Bergen Kretsfengsels protokoller. Ivan Petrovich Moroz snakker om hvordan det var veldig forskjell mellom vaktene, at partimedlemmene var verst og at det var en mann spesielt som hjalp fangene ved å snike unna mat til dem.

Ivan Moroz: "Security guard were shifted our every month, so that they would not get to know anybody. Some guards were kind, some were worse than dogs. Party members were especially harsh, they were like beasts. I have survived thanks to the German guard with the name Karl. He was a huge male, a very calm and nice man. [...] Sometimes he happened to bring a pot of soup to us. He was feeding me like this for two weeks. I really was very lean."⁴⁵

Leirene med lavere sikkerhet hadde visstnok ganske mange tilfeller av rømningsforsøk. Det var ikke hensiktsmessig for vaktene å skyte alle som prøvde å rømme. Det er dermed ikke usannsynlig at man kunne prøve å rømme uten å bli henrettet for det.

Dersom man for eksempel hadde overlevd et rømningsforsøk og dermed hadde slike «hull» i forklaringen sin kunne sikkerhetstjenesten plage deg og følge med deg resten av livet ditt ved å for eksempel få deg til å møte til jevnlige sjekker.

Majja Denisova: "*Ivan was told the following: «You have been through many borders, you know many languages and you think you can get out? You'll stay here and be the first to be checked. When Poland will be liberated, they will ask about you first. Your name will be the first in the list. Who are you that you haven't been shot for the escape?» And they really were trying to find out who was who in the camp. Ivan was kept there until the Day of Victory.*"⁴⁶

⁴⁴ Bård Siem. «100-åringen som vart tvinga til å bygge Noreg». NRK. 02.02.2019.

<https://www.nrk.no/sognogfjordane/xl/100-aringen-som-vart-tvinga-til-a-bygge-noreg-1.14244093>

⁴⁵ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

⁴⁶ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

Timofej Kljukh: *«But all the way, through the whole history of the proletarian rule, I was tormented. Even in the 70-ies and 80-ies they checked on me all the time. Untill the Gorbachev"s perestroika. Until that time. »*⁴⁷

Igor Trapitsin: *"We underwent preliminary check. They asked me why I was alive. How could they ask about it? As I told you, many people knew me in the camp. When I escaped, Germans told to the others they had shot me. Shot me. Now the question was why I was alive. The question bothered them until Stalin died. During all that time, I could only have temporary three-month passports, and I had to report to the authorities regularly."*⁴⁸

Her ligger det en forskjell mellom Timofej og Igor, Timofej ble visstnok plaget helt fram til Gorbatsjovs tid, mens hos Igor markerer Stalins død et skille i behandlingen av fangene, slik som da vennene til Timofej ble sluppet løs fra straffarbeidet i 1953. Igor forteller om at helt fram til Stalins død kunne han bare ha pass som varte tre måneder av gangen og at han måtte rapportere til myndighetene jevnlig. Han har altså under konstant trussel av å bli papirløs. Det at myndighetene så på deg som mistenkelig kunne derfor ha veldig reelle konsekvenser. Tyskerne hadde fortalt de andre i leiren at de hadde skutt ham under flukt, noe de sikkert hadde fått høre gjennom intervju av andre som hadde vært i leiren. Det er slett ikke usannsynlig å tenke seg at dersom en i leiren har hatt en vellykket flukt og kommet seg unna tyskerne, at tyskerne ikke vil si det til de andre i leiren, men heller melde at de har skutt ham, noe annet kunnet oppfordre til flere fluktforsøk av de andre i leiren. For myndighetene var historien til Igor mistenkelig, men kanskje ikke nok til å gi han den hardeste straffen. Igor ville kanskje ikke inngå i statistikken over de som fikk dårligst behandling, men historien hans viser at det er ingen garanti for at livet ditt var lett etter krigen av den grunn.

Noen som var ment for å bli sendt i militærtjeneste ble flyttet til rekonstruksjonsarbeid.

Ivan Moroz: *"The young people got a new outfit and weapon and were supposed to be sent to the Japanese front. But we did not go anyway, Japan capitulated. We had to take the new clothes off, got the old equipment back and went to different industrial plants, to reconstruct the city. We were told it was for six months. When the six months passed, we were told to stay for another period of six months. The city council wanted to send us to Moscow for six more*

⁴⁷ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

⁴⁸ Falstadsenterets arkiv, F/479/3/1, Intervju med Igor Jakovlevitsj Trapitsin, 2011

*months. We got passports and military service record books. We had to work and live together with plant workers and could not go home.*⁴⁹

Dermed var det altså slik man kunne bli rekruttert til militæret fordi Russland forventet å fortsette krigen mot Japan. Da dette ikke skjedde ble i alle fall noen overført til å «arbeidsbataljoner». Dette var tvungent arbeid, de ikke kunne dra hjem. Det var også noe som først ble beskrevet som et korttidsopphold som ble stadig utvidet.

Marianne Neerland Soleim skriver om at det gikk rykter blant de frigitte fangene om at de skulle bli sendt til Sibir for «videre tjeneste» og at dette var andre gangen de hadde hørt om at de skulle bli sendt til Sibir, tidligere hadde de hørt at Stalin ville sende alle i fangenskap dit.⁵⁰ Hva var denne «videre tjenesten»? Ville de bli sendt dit i fangenskap eller ikke? I intervjuet sitt gir Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko detaljer som kan hjelpe med å forklare det.

*Nikolaj Trubenko: "Under guards' protection we were brought to Vladimir region to the city of Murom. There we were placed in a camp and checked in 6 months with counter interrogations. In the very end we were given back our ranks and kept in cadre (Holding Division 33). After that some people were sent to the Central Asia to guard captives from Japan, while we were sent to Kolyma."*⁵¹

Nikolaj ble altså sendt til Sibir, men ikke som straffarbeid, men militærtjeneste for å vokte japanske fanger ved Magadan langt øst i Sibir. Han forklarer videre:

*Nikolaj Trubenko: "After that some people were sent to the Central Asia to guard captives from Japan, while we were sent to Kolyma. [...] We went to Vladivostok. After one month journey, in Vladivostok, we could wash ourselves in baths. We took a boat and went to Magadan. [...] Right before we came to Magadan, the frost came suddenly. We got 100 gram alcohol each and some snacks. On the 6th of January 1946 I was in Magadan, where I served for 2,5 years."*⁵²

Det er godt mulig det er dette det bli henvist til da ryktene gikk om «tjeneste» i Sibir. Man ble innrullert i hæren igjen og brukt som fengselsvakt. Det betyr altså at personer som offisielt blir puttet i «kategori 1» og simpelthen innrullert igjen i militæret, fremdeles kunne ende opp med å måtte «tjene» i Sibir i alle fall opp til to og et halvt år. Jeg vil argumentere for at det burde kunne sees som en form for straff, akkurat som de som ble innrullert i militæret, men

⁴⁹ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

⁵⁰ Soleim 2018: 326

⁵¹ Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko, 2011

⁵² Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko, 2011

sendt til «arbeidsbataljoner» for å drive rekonstruksjonsarbeid. Å hevde, som Abraham, at 90% av krigsfangene fikk en behandling på lik linje med vanlige sovjetiske borgere⁵³, blir dermed i verste fall unyansert.

3.2.1 Ordre 227 og 270

For å kunne forstå filtreringsprosessen er det viktig å vite bakgrunnen for beskyldningene mot krigsfangene. I løpet av krigen utropte de sovjetiske myndighetene ordre om at sovjetiske soldater som endte i fangenskap ble definert som landsforrædere og at ingen soldat skulle gjøre retrett mot tyskerne. Man skulle kjempe eller dø, fangenskap var ikke et alternativ. Ordre 270 fra 16. august 1941 ga ordre om at Den Røde Armé skulle «kjempe til det siste» ved å nærmest forby kommandører fra å overgi seg og la ut harde straffer for desertører. Ordre 227 fra 28. juli 1942 kom rett fra Josef Stalin og utlyste bruk av straffebataljoner som marsjerte bak frontlinjen for å passe på at ingen gjorde retrett. «Ikke ett steg tilbake!».⁵⁴ Men da krigen var over ble disse ordrene reversert, foruten offiserer og de som hadde jobbet med tyskerne.

Da krigen mot Tyskland var over ga de sovjetiske myndighetene amnesti for alle lovbrudd under krigen gjennom et vedtak. Dette vedtaket gjaldt ikke soldater med grad høyere enn sersjant og såkalte «Vlasovstky», folk som enten hadde blitt brukt til tjeneste for det tyske politiet eller blitt rekruttert til hæren til Andrej Vlasov, den russiske generalen som hadde byttet side og kjempet for tyskerne i kamp mot russerne. Offiserer ble altså ikke gitt amnesti.

Offiserene var regnet for å gå under en høyere standard enn andre soldater og det at de hadde blitt tatt til fange derfor sett på som mer alvorlig. Viktor Zemskovs tall viser at omtrent 20 000 av de 50 400 offiserene som ble frigitt i 1944 ble sendt til en spesiell type bataljon, «stormbataljon», der dødeligheten var svært høy.⁵⁵ Ved ankomst til Sovjetunionen ble offiserer og «Vlasovstky» kjapt overført til «spesialleirer», altså strenge fangeleirer drevet av NKVD.

Majja Denisova: *They were sorted out right away. Those who were officers were sent to Podolsk, to a special NKVD camp. It was not a common military camp. [...] Two people were*

⁵³ Ole-Jacob Abraham. "Russerfangana – myter, fakta og nyansar". *Historisk tidsskrift* 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

⁵⁴ Ole-Jacob Abraham. "Russerfangana – myter, fakta og nyansar". *Historisk tidsskrift* 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

⁵⁵ Soleim 2018: 336

*sent to Podolsk, to a special camp, but with new numbers. They were immediately sent to the First Baltic Front, so called Kurljandia.*⁵⁶

Men forklaringen til Vladimir Kal'nin, som selv var offiser, er pussig sett i lys av dette. Han sier at han ikke kunne bli tvunget til å arbeide fordi han hadde vært offiser, men at han valgte å arbeide frivillig på en gård allikevel.

*Vladimir Kal'nin: Everything was checked. My name was found quickly, as there was an order on giving the rank. I stayed there till May, 1945. I was told that since I was officer, they couldn't force me to work, but they needed help in collective farms. We helped willingly.*⁵⁷

Marianne Neerland skriver at noe annet enn å bli sendt til spesialleir for offiserene var et unntak.⁵⁸ Det er godt mulig at Vladimir var et slikt unntak. Det virker som han presenterer at det å ha vært offiser var en fordel heller enn ulempe, det er det lite annen forskning som beskriver. Måten han beskriver det på, at han ble «funnet raskt» kan muligens tyde på at det var noen spesielle omstendigheter som gjorde at navnet hans ble definitivt renvasket veldig raskt.

3.2.2 «Vlasovtsky»

Det reiste folk fra Vlasovs armé til krigsfangeleirene for å finne rekrutter. De som ble rekruttert ble sett på som landssvikere av de andre, men det virker som det var mange som lot seg rekruttere, ikke av illojalitet mot landet, men på grunn av sult. De som rekrutterte ville drive propaganda og love mye forskjellig, som for eksempel at familiene deres ville få penger.

*Ivan Moroz: "A senior lieutenant with Russian shoulder boards came to us and yelled: "Register for the Vlasov army!" He kept coming to us for three days, asked us to register and suggested different bonuses. He promised that our families would receive money benefits, he promised everything under the sun."*⁵⁹

⁵⁶ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

⁵⁷ Falstadsenterets arkiv, F/534/1/2, Intervju med Vladimir Nikolajevitsj Kal'nin, 2011

⁵⁸ Soleim 2018: 336

⁵⁹ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

Ivan forteller at en mann kom og reklamerte med at de kunne få forskjellige bonuser og lovt at familiene deres ville få penger.

Nikolaj Dvortsov: *“Germans spread the leaflets and newspapers, where they boasted of and exaggerated their victories. They wanted everyone to think that the end of the USSR was near. They tried to destroy the soldiers’ spirit. They agitated for joining the Russian Liberation Army, it meant to fight on the Fascists’ side. They tempted with good food. Misinformed, cold and hungry people sometimes gave way to this manipulation and swapped side. They joined the Liberation Army.”*⁶⁰

Nikolaj snakker om hvordan tyskerne spredde propaganda for å øke håpløsheten til fangene og få dem til å tro at krigen var tapt.

Tatyana Surnina: *“He was born in the village Peski. He told that some people tried to recruit the prisoners to Vlasov army. One man from the same village joined the army, since he had been very poor”*⁶¹

Det er tydelig at de som prøvde å rekruttere spilte på fangenes desperasjon og håpløshet. Det er også merkverdig at det er dette informantene forteller om når de blir spurt om å snakke om de som ble rekruttert til Vlasovs armé. De anklager dem ikke for å være landssvikere eller lignende. De fremhever den desperate situasjonen fangene befant seg i manipulasjonen de ble utsatt for. De som ble rekruttert blir beskrevet som ofre man burde synes synd på heller enn svikefulle fascister man burde straffe.

Igor Trapitsin snakker også om at det kom folk som prøvde å rekruttere, men at fangene mot slutten av krigen hadde det bedre og at det derfor var vanskeligere for dem å rekruttere. Han snakker om at når Vlasovs folk kom ville de stille seg opp foran alle fangene og ville bli gitt ekstra mat.

Igor Trapitsin: *“All prisoner had to line up, and Vlasov’s people presented themselves. They received another food ration. This provoked us very much. We were hungry. Many people went over to Vlasov just because they were hungry.”*⁶²

I Majja Alexandrovna Denisovas uttalelser om sin avdøde mann Ivan Gavrilovich Denisov, hevder hun at rekruttering til Vlasovs armé kunne være tvungent. Under Ivans opphold i

⁶⁰ Falstadsenterets arkiv, F/530/1/2, Intervju med Guschina Tat’jana Nikolaevna, datter til Nikolaj Grigorjevich Dvortsov, 2011

⁶¹ Falstadsenterets arkiv, F/478/3/2, Intervju med Tatyana Viktorovna Surnina, datter til Viktor Vasiljevitsj Ljubov

⁶² Falstadsenterets arkiv, F/479/3/1, Intervju med Igor Jakovlevitsj Trapitsin, 2011

Tyskland kom det representanter fra Vlasovs armé og gruppa Ivan hadde samlet for å flykte tok oppmerksomheten deres ettersom de tydeligvis var godt utdannet og dyktige folk. Majja hevder at de bestemte seg for å flykte tidligere fordi de skjønnte at de ville bli tvunget til å rekruttere seg.

Majja Denisova: *“Ivan’s people understood that they were not given any choice and would be brought to the Vlassov Army. They said good bye to their friends and told them that they would try to escape as soon as possible, [...]”*⁶³

Dette kunne selvfølgelig ha vært et resultat av en misforståelse fra Majja, eller en misforståelse fra Ivan eller folkene hans. Men dersom det var slik at noen ble bragt til Vlasovs armé under tvang, kan det ha ført til at noen muligens ble klassifisert som landssvikere da de kom hjem, selv om deres “illojalitet” ikke hadde vært frivillig. Å bli markert som en hadde samarbeidet med tyskerne ville gi strengest mulig straff ved hjemkomst, i det minste seks års hardt arbeid som sannsynligvis ville bli utvidet til over ti år. Men i stedet for å bli sendt til fronten for å kjempe mot russere, kunne disse rekruttene gjerne brukt av det tyske politiet i leirene. Noen forteller om at disse russerne var mer brutale enn de tyske fangevokterne.

Igor Trapitsin: *“Among guards, there were also Russians, who worked for German police. They were often worse than Germans. There were Russian policemen in the camp 315, from where we went to Dantsig (Poland). They were brutal.”*⁶⁴

Tidligere beskrev Ivan Moroz de verste vaktene som de som var partimedlemmer. Det gir mening fordi de var mer ideologisk drevet og mer sannsynlig for å ha et fiendtlig og nedverdiggende syn på øst-europeere. Det kan hende at noe lignende var tilfellet med russiske rekrutter for tyskerne. Det kan også hende at de var mer voldelige fordi det stod mer på spill for dem enn for tyskerne. Sitatet gjør beskrivelsene av Vlasovs rekrutter som ofre for situasjonen enda mer merkverdig. I Norge er det lett å tenke at alle som reiste for å kjempe for tyskerne er skyldige i landssvik og at de var drevet av ideologi. Det som blir fortalt om sultsituasjonen nyanserer det bildet, rekruttene kunne vært motivert av å simpelthen for noe å spise. Allikevel vet vi at rekruttene var deltakende i brutalitetene som krigsfangene ble utsatt

⁶³ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

⁶⁴ Falstadsenterets arkiv, F/479/3/1, Intervju med Igor Jakovlevitsj Trapitsin, 2011

for. Det kan vise til at såkalte «Vlasovtsky» muligens var en mer sammensatt gruppe en man kanskje ville først antatt.

3.2.3 De som flyktet hjem til Russland før krigens slutt

Mange som satt i krigsfangefengsel i Norge klarte å rømme til Sverige og dermed komme seg hjem igjen til Sovjetunionen på egen hånd før krigens slutt. Hvordan ble de behandlet da de kom hjem, før de ordentlige prosedyrene var organisert? Ble de behandlet bedre fordi de hadde klart å flykte hjem igjen? Hadde de i det hele tatt lyst til å dra hjem etter å ha kommet til Sverige? En av intervjuene handlet om Ivan Gavrilovich Denisov, som nettopp klarte å rømme til Sverige og komme tilbake til Sovjetunionen før slutten av krigen.

Fra det Majja Denisova forteller er det veldig tydelig at Ivan hadde gode minner fra oppholdet i Sverige og det virker som han og andre ikke hadde veldig lyst til å reise hjem til Sovjetunionen. Majja nevner at myndighetene i Sovjetunionen var fullstendig klar over at de befant seg i Sverige og at ambassaden i Stockholm fulgte nøye med på dem.

Majja Denisova: “[...] Later it showed that they were strictly supervised by the embassy, where they were registered and which was situated in Stockholm.”⁶⁵

Men en dag ble de beordret hjem til Sovjetunionen, ved å måtte møte i byen Jevle og ta tog derfra. Stemningen blant fangene på hjemveien virket ikke særlig positiv.

Majja Denisova: “One Swedish journalist said once, Ivan repeated this phrase very often: “Russians were wonderful singers, they sang when they worked, on the way to work, on the way from work. But when the train was rushing them to Jevle, nobody sang””.⁶⁶

At Majja husker spesifikt at dette var noe Ivan hadde repetert mye gjennom livet, understreker i alle fall Ivans opplevelse av å måtte dra hjem. De fleste kunne nok se for seg å enten måtte dra tilbake til fronten eller bli sendt i fengsel.

Det er tydelig at disse fangene som hjem før slutten av krigen ikke ble mottatt noe bedre enn som kom etter. Ivan ble sendt til en kontroll- og filtreringsleir der han ble ut krigen. I løpet av denne prosessen ble han hånet og ydmyket, ifølge Majja.

⁶⁵ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

⁶⁶ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

Majja Denisova: *"They were humiliated and accused: "We won this war, while you were sitting in Sweden and eating warm bread. Did you have fun in Sweden? Now you'll have this (and they pointed at the gibbet)""*.⁶⁷

Som tidligere nevnt ble offiserene filtrert ut og sendt til spesiell NKVD-leir. Blant dem var to av Ivans venner. Den ene, ved navn Aleksey, døde og ble gravlagt i Latvia. Den andre, Semyon, ble visstnok skadet i det første slaget.

Majja Denisova: *"Semyon was wounded in the first battle, he was bleeding and co-soldiers told him: «Lucky you, you have washed away the captivity shame with blood". He received a certificate that he really had served in the 29th Assault battalion and his officer rank was given back to him.* "⁶⁸

Dette er selvfølgelig fortalt, sannsynligvis, fra Ivans venn til Ivan og så til Majja, så det er god grunn til å betvile utsagnet. Men det passer med tidligere utsagn om at fangene ønsket å dra tilbake til krigen for å «vaske av seg skammen» og det vi vet om at offiserer som kom tilbake ble sendt til dødelige stormbataljoner ved hjemkomst. Om ikke annet viser det hvordan Majja oppfatter situasjonen rundt krigsfanger, om hvordan det var en skam, og at dette kan tyde på hvordan det russiske samfunnet generelt forholdt seg til det. Utsagnene stemmer også godt overens med forskningen til Marianne Neerland Soleim, som forteller om ukraineren Anatolij Emets, som ble dømt som politisk fange og sendt i fengsel for å ha vært i Sverige.⁶⁹

Det er ingen tvil om at fanger som flyktet fra tysk fangenskap og kom seg hjem ikke ble behandlet noe bedre enn andre krigsfanger. Tvert imot kunne de bli behandlet verre, ettersom det fremdeles var ulovlig å ha blitt tatt som krigsfange, og man kunne bli sendt tilbake i krigen for å dø i «stormbataljoner».

⁶⁷ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

⁶⁸ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

⁶⁹ Soleim 2018: 324

3.3 Arbeidet og oppholdet etter filtrering

Etter å ha vært kontrollen i filtreringsleirene ble man sendt enten hjem, til militæret eller til arbeid, enten i en arbeidsbataljon eller straffeleir. Hvordan var forholdene i slike leirer? Hva arbeidet de med? Hvor lenge måtte varte det?

Ivan Moroz forteller om hvordan leirene kunne ha veldig dårlige forhold.

Ivan Moroz: Big camps had many prisoners and a lot of problems: increasing mortality, hunger, and violence. Everything was done to extinguish people.⁷⁰

Alexej sier at han begynte å jobbe med trehogst, en jobb han sier bare ble gitt tidligere fanger, at man måtte tjenestegjøre straffen sin gjennom trehogstarbeid.

Aleksej Drozd: "I couldn't any longer work with locomotives. I started to work as a forest keeper. This hard work was given only to former prisoners. You had to serve your sentence chopping trees. I found myself at ease very quickly here. I knew how it worked."⁷¹

Timofej Kljukh understreker også hvor hardt arbeid trehogst var da han ble spurt av Marina Panikar hva slags arbeid han drev med i norske fangeleirer.

Timofej Kljukh: "Logging. It was the heaviest work. In the middle of April the feeding changed. One loaf of bread for eight people. The bread was good though. Bread and a pot of sweede skilly. With this feeding my weight went down to 28 kilos. I got to the hospital. Guards followed me to work, but I was not able to walk on my own back home. I could hardly move my legs."⁷²

Timofej forteller også om hvordan han ble satt til å drive med trehogstarbeid da han kom hjem til Sovjetunionen igjen.

Timofej Kljukh: "In Yaroslavl there was a demand for our labour force. It was October - November 1945. We floated timber down the river Makasatikha and loaded logs into carriages. In the end of war everything was destroyed into pieces. Our task was to collect logs out of the river and put them in piles. After the logs were dry, we put them into carriages.

“⁷³

⁷⁰ Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

⁷¹ Falstadsenterets arkiv, F/527/1/2, Intervju med Aleksej Antonovitsj Drozd, 2011

⁷² Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

⁷³ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

Russiske krigsfanger kunne altså oppleve å bli arbeidet nærmest til døde i tysk fangenskap ved å drive hardt trehogstarbeid på lite mat, for så å bli tvunget til å gjøre det samme arbeidet da de ble frigjort, krigen var over og var returnert til Sovjetunionen.

Det kan virke som NKVD (senere KGB) overvåket de tidligere krigsfangene som arbeidet i leirene svært nøye.

Timofej Kljukh: *“When we worked on Maksatikha, with logging, there was a man watching us. He was from KGB. He grazed us like we were his cattle. Everyone one was watched. Guards were there to the end, until the bastard number one died (until Stalin died). The monster and the killer, he has 20 million people on his conscience.”*⁷⁴

Hvorfor var det så viktig med tett oppfølging av fangene? Hvorfor ble de overvåket så nøye? Dette er et tegn på hvor mye mistenksomhet som var rettet mot fangene fra myndighetenes side. Per Øverland skriver om hvordan alle som hadde oppholdt seg i vestlige land var mistenkt for å blant annet være infisert av tanker som kunne være fiendtlige mot kommunismen. Han skriver om en Nikolay Sokolov som hadde vært fange i Strinda i Trondheim. Han hadde fått brev fra en norsk dame som het Anny, men Anny fikk aldri noen svar på alle brevene hun sendte. Øverland skriver at Nikolay ikke kunne ta kontakt med utlandet for noen pris, grunnet Sovjetunionens skeptisisme til alt utenlandsk, fordi han ville kunne miste jobben sin.⁷⁵ På motsatt side av dette har vi Igor Trapitsin, som sier i sitt intervju at han har mottatt kanskje tusen brev fra Norge og hatt gjennomgående korrespondanse.

Igor Trapitsin: *“My correspondence with Norway was not very extensional, but it was thorough. All together I have received may be about thousand letters, packages and other things from Norway. Many people sent me letters. I had an extensive letter exchange with Norwegians. I was keeping a record of the correspondence.”*⁷⁶

Dette understreker at Sokolov, som universitetsansatt, var i en ekstra utsatt posisjon og måtte være ekstra forsiktig med hvordan han behandlet fortiden sin som krigsfange.

⁷⁴ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

⁷⁵ Øverland, Per. *“Nikolay Ivanovitch Sokolov – krigsfange i Strinda”*. I tidsskriftet *“Strinda - den gang da. Årbok for Strinda historielag 2013”*. Heimdal Nye Trykkeri 2013: 136

⁷⁶ Falstadsenterets arkiv, F/479/3/1, Intervju med Igor Jakovlevitsj Trapitsin, 2011

3.3.1 Stalins død som et skille

Timofej sier at vaktene “var der til helt mot slutten”, altså helt fram til Josef Stalin døde i 1953. Dette vet Timofej gjennom brevkontakt med de som ble igjen etter at han selv ble overført til å jobbe med militærindustri, så her fungerer han som et annenhåndsvitne. For Timofej markerer da Stalins død et skille i behandlingen av fanger. Mange tidligere krigsfanger måtte være i straffarbeid frem til Stalins død, ifølge han.

Datter til Timofej Kljukh: *«In 1947 Daddy was sent to a military factory, while all the other people, who worked in Maksatikha, stayed there til 1953, til Stalin's death. Daddy exchanged letters with them. Some of them wrote letters too, especially those from the same area ».*⁷⁷

Pavel Polian argumenterer for at Josef Stalins død var et skille, i alle fall delvis. Offisielt fikk repatrierte krigsfanger tilbake mange rettigheter allerede i 1945, men ifølge Pavel Polian betydde disse rettighetene veldig lite i virkeligheten.⁷⁸ En mistenksom holdning og stor mangel på tillit av alle repatrierte krigsfanger gjennomsyret samfunnet helt opp til Stalin selv.

Polian skriver om hvordan Stalins død førte med seg noe bedring i tiltakene mot tidligere krigsfanger. I 1955 begynte en lang og saktegående rehabiliteringsprosess. Offiserer, «Vlasovtsky» og andre sett på som for mistenksomme ble etter krigen dømt til seks års straffarbeid. I 1951-2, rett før straffen deres var ferdig sonet, ble det bestemt i all hemmelighet at disse skulle bli bedt om å bli der de var. Statusen til disse endret seg to år etter Stalins død, i 1955, ti år etter krigens slutt. 17. september 1955 ble det publisert et «Supreme Soviet decree» angående amnesti for «sovjetiske borgere som samarbeidet med okkupanter under den Store Patriotiske Krigen i 1941-45». Her ble personer som var dømt til å måtte dra til spesialleirer gitt amnesti.⁷⁹ Problemet med dette var det gjaldt aller mest de som ikke ennå var blitt repatriert, men fremdeles var i utlandet. Det ble opprettet en kommisjon 19. april 1956, ledet av en Georgy Zhukov, som hadde i oppgave å etterforske diskriminering overfor krigsfanger. Den ulovlige behandlingen av de repatrierte under og etter krigen ble anerkjent for første gang og forslag ble framlagt for å gjøre noe med det.

Senere samme år ble det utviklet en resolusjon, signert av Nikita Khrusjtsjov og Nikolai Bulganin, som fordømte den brede politiske mistilliten mot tidligere krigsfanger som en motsetning til Sovjetunionens interesser. Amnestiene som var gitt til «defectors» året før ble

⁷⁷ Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2, Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011: kommentar fra datter

⁷⁸ Polian 2005: 129

⁷⁹ Polian 2005: 131

utvidet også til tidligere krigsfanger innad i landet, så lenge de ikke hadde gjort noe «kriminelt mot staten» i løpet av fangenskapet. Som sagt ble Timofej's gamle medfanger frigitt etter Stalins død. Soleim skriver om Anatolij Emets, som hadde en dom på til sammen 45 år, som ble frigitt i 1955.⁸⁰ Det å simpelthen ha vært krigsfange og ha oppholdt seg i utlandet ble dermed ikke lenger sett på å ha gjort noe «kriminelt mot staten».

Polian argumenterer for at disse «halvveis-tiltakene» sørget for å opprettholde en form for diskriminering mot repatrierte. Diskrimineringen var blitt fordømt, men ikke fjernet.

Tidligere krigsfanger fikk for eksempel ikke rett til å bli kalt veteraner eller deltakere av krigen og mottok derfor ikke viktige trygdefordeler som pensjonsrettigheter, penger og rabatt på leie, noe som i teorien er ulovlig, ifølge han. Staten fortsatte å behandle dem med mistillit som landssvikere.⁸¹

Pavel Polian skriver at mesteparten av de diskriminerende provisjonene ikke ble reversert før på 1990-tallet. Ifølge Polian var spørsmålet «Har du eller noen i din familie i fangenskap eller i okkupert territorie?» en del av et standard spørreskjema for ansettelse helt fram til 1992.⁸² Marianne Neerland Soleim skriver det samme, men oppgir året som 1988 og refererer til R.W Davies.⁸³ Selv etter 90-tallet kan man se diskriminerende politikk gjennom for eksempel mangel på kompensasjon til krigsfanger i tysk fangenskap fra Tyskland, støttet av Russland, ettersom kategoriseringen av russiske krigsfanger ikke fulgte vanlige internasjonale traktater på den tiden.⁸⁴

Timofej viser en tydelig negativ holdning overfor Stalin, ved å kalle han “bastard number one”. Det er lett tenkelig at denne negative holdningen stammer fra hvordan han og andre rundt han ble behandlet ved returen til Sovjetunionen. Timofej understreket Stalins død som et skille i hvordan myndighetene behandlet dem, at det ble bedre etter at han døde. Dette kan tyde på han kanskje tillegger Stalin som kilde til den dårlige behandlingen de mottok. Pavel Polian skrev jo at mistenksomheten overfor fangene var noe som løp helt opp til Stalin selv. Det er selvfølgelig godt mulig at han som mange andre russere fra den tiden og senere har en generell negativ holdning overfor Stalin. Det at han nevner at han har “20 millioner liv på samvittigheten”, kan tyde på at kilden til den negative holdningen stammer fra generell

⁸⁰ Soleim 2018: 323

⁸¹ Polian 2005: 132

⁸² Polian 2005: 132

⁸³ Soleim 2009: 324

⁸⁴ Polian 2005: 131

misnøye av et regime der mange døde av for eksempel sult. Det er uansett tydelig at selv om Stalin hadde en mistenksom holdning overfor krigsfangene, var det ikke en holdning som var isolert hos han, og Stalins død bare var et skille i delvis grad.

3.4 Livet senere

Vi har allerede sett at tidligere krigsfanger ville kunne blitt plaget av sikkerhetstjenesten, tvunget til å møte opp til jevne sjekker og muligens miste pensjonsrettigheter og lignende. På hvilke andre måter ble livet deres senere preget av å ha vært krigsfange? Levde de liv på lik linje med vanlige sovjetiske borgere?

Det kan virke som at stempelet som tidligere krigsfange kunne være et hinder i noen tilfeller, for eksempel mulighetene til en politisk karriere. Noen tidligere krigsfanger opplevde å bli avvist medlemskap i Kommunistpartiet.

Marina Panikar: *“Has your life been influenced by the fact that you had been in captivity?”*

Nikolaj Trubenko: *“I was not allowed to apply for the Party membership and for any leading positions. I worked as a manager for grain reception center for 30 years. In 1973 the chairman for the Cherkassy district council asked me to ballot for a deputy post. I was a deputy for two periods.”⁸⁵*

Nikolaj sier at han ikke fikk søke medlemskap til Kommunistpartiet eller noen ledende posisjoner. Han nevner også at han senere i livet ble spurt om å ta en posisjon for det lokale distriktsrådet, som han beholdt i to perioder. Han hadde altså tatt del i det politiske livet til viss grad på lokalt nivå. Kan dette tyde på at diskrimineringen ikke nødvendigvis var offisiell politikk, men at det stammet mer fra et stigma i samfunnet? Majja Denisova, som selv fortalte at hun var svært aktiv i Kommunistpartiet, gir informasjon som kanskje tyder på det:

Majja Denisova: *“When he was working at the University, he mentioned that he would like to become a member of the party. He was even approved by the local political board and the 24th of June was the date he was going to join the party. He told the party organizer about his intention and the person replied: “Let’s wait a little”. Ivan realized that he would not be accepted to the party and never tried later.”⁸⁶*

⁸⁵ Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko, 2011

⁸⁶ Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

Det lokale styret hadde allerede godkjent Ivan Denisov, men da dagen kom for å få medlemskapet ble han avvist av noen høyere opp i systemet. Måten avvissningen kom på («la oss vente litt»), tyder på at det ikke var lovbestemt men mer i tone av «dette er ikke passende, i alle fall ikke ennå». En Feodor Mezentsev som er sitert i Soleims bok forteller om at man ikke ble tatt opp som partimedlemmer, han nevner at represaliene ikke gjaldt alle.⁸⁷

Dette stigmaet kunne også føre til hindringer i arbeidskarrieren din, ifølge Nikolaj Trubenko.

Nikolaj Trubenko: *“I was travelling to Magadan together with the Moscovite that made the radio. He married there. Civilians went there for work. They met there. They got a flat there too. He was supposed to have a leading position, but he didn't get it, since he had been in captivity.”*⁸⁸

Vennen hans skulle altså få en ledende posisjon, men fikk den ikke fordi han hadde vært fange. Det at det også skjer i arbeidslivet tyder på at det er stigma som gjennomsyrrer samfunnet. Noen tidligere krigsfanger ville også kunne oppleve å ikke ha tilgang til høyere utdanning.

Aleksej Drozd: *“Later I started in Verkhneuralsky Construction School to attain some kind of education. I started to study and wanted to quit the job. When they found out that I had been taken prisoner, they gave my documents back. I was rejected.”*⁸⁹

Aleksej ønsket å ta utdanning, men ble avvist etter å ha begynt, da de fant ut av at han hadde vært fange under krigen. Dette var nok ikke nødvendigvis allmenn praksis, Ivan Denisov og Nikolay Sokolov, som er nevnt tidligere, hadde karrierer innenfor academia. Det er uansett tydelig at stempelet som krigsfange er noe som kunne følge deg senere i livet og legge hindringer for muligheter innenfor det politiske livet og samfunnet generelt, selv om det nødvendigvis gjaldt alle.

4 Konklusjon

Det er ikke tilfellet at de tidligere krigsfangene ble alle skutt og sendt til GULag så fort de kom hjem til Sovjetunionen, men det er heller ikke slik at de ble behandlet likt som andre sovjetiske borgere, i alle fall det første tiåret etter krigen. Fangene ble advart om hva som

⁸⁷ Soleim 2018: 321

⁸⁸ Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofjevitsj Trubenko, 2011

⁸⁹ Falstadsenterets arkiv, F/527/1/2, Intervju med Aleksej Antonovitsj Drozd, 2011

kanskje ventet dem hjemme, men de aller fleste dro hjem allikevel, mest sannsynlig fordi det var det som var hjemme for dem. De ble møtt med anklager av landsforræderi, og selv om de fleste ble «frikjent» ble mange sendt til «arbeidsbataljoner» eller tjeneste i Sibir som like gjerne kunne bli beskrevet som fangenskap. Myndighetene ville finne landssvikere som «gjemte» seg i massene og hadde grundige undersøkelser. Her ble bevisbyrden lagt på fangene og man kunne fort bli dømt dersom myndighetene fant noe de så på som hull i historien. Sterk mistenksomhet var rettet mot krigsfangene generelt i hele samfunnet og det ville kunne følge deg både ved svært konkrete måter som jevnlig sjekker med sikkerhetstjenesten eller hindre muligheter til politisk karriere, utdannelse eller ledende posisjoner. Om man hadde vært offiser kunne man fort få like streng straff som de som hadde kjempet mot russerne på tysk side. Selv definisjonen av dem som landssvikere kan muligens stilles under tvil da de ble rekruttert mens de var utsultete og utsatt for umenneskelige forhold. Om man klarte å flykte fra tysk fangenskap og kom seg til Sverige før krigens slutt, en midlertidig frihet, og så sendt tilbake til Sovjetunionen, var man bare uheldig fordi ordre 227 og 270 ikke enda var reversert og man var regnet som kriminell. Livet i arbeidsleirene etter krigen var hardt, tidligere krigsfanger fikk gjerne de hardeste jobbene. Da Stalin døde fikk mange friheten tilbake og man begynte en sakte vei mot rehabilitering, men mye diskriminasjon fortsatte å leve lenge.

Krigsfangenes historie er foreløpig ikke en stor del av norsk historiebevissthet. Det er synd, ettersom de ofret mye for infrastruktur og industri vi fremdeles lever godt av i dag. Livene deres traff mange norske hjerter, blant annet kjæresten til farmoren min. I det den generasjonen som vokste opp med leker laget av russiske hender dør ut blir det ennå viktigere å passe på at historien deres ikke blir glemt. Denne oppgaven har ikke kommet med noen revolusjonerende nye perspektiver, men jeg håper den har gitt noen viktige nyanseringer og fremhevet viktige fortellinger. Oleksandr Chalich fikk til slutt en offiseruniform i gave av den ukrainske regjeringen som en anerkjennning av alt han hadde gått gjennom. Da jeg stod på Lademoen kirkegård ved de sovjetiske krigsfangers grav på 1. mai og hørte korpset spillet Internasjonalen tenkte jeg på han og alle de andre livene jeg hadde brukt vinteren på å fortype meg i.

5 Litteraturliste

5.1 LITTERATUR

Abraham, Ole-Jacob. "Russerfangana – myter, fakta og nyansar". Historisk tidsskrift 02/2009 (volum 88) side 293-305. Publisert på Idunn 2009-07-02. Lastet ned 2019-04-08. <https://www.idunn.no/ht/2009/02/art07>

Abraham, Ole-Jacob. "Forelebig udö!" - Sovjetiske krigsfangar, norske partisanar og russaren "Nils". 1. opplag. Bergen: Kapabel Forlag 2007

Abraham, Ole-Jacob. *LEONID DNJEPROVSKIJ alias NILS. Norsk okkupasjonshistorie med sideblikk på sovjetisk okkupasjons- og krigserfaring, Brokkar frå ein sovjetborgars liv i det tyskokkuperte Noreg*. Hovedfagsoppgave. Bergen 1999

Grove, Knut og Jan Heiret. «Å arbeida med munnlege kjelder». I *Historikerens Arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymin, 122-147. Oslo: Universitetsforlaget 2018

Magne Haugland. «Do svidanja! På gjensyn!». Commentum Forlag: Sandnes 2008.

Koch, Birgit. *De sovjetiske, polske og jugoslaviske krigsfanger i tysk fangenskap i Norge 1941–1945*. Hovedfagsoppgave, Oslo 1988

Polian, Pavel. "The Internment of Returning Soviet Prisoners of War after 1945". I *Prisoners of War, Prisoners of Peace: Captivity, Homecoming and Memory in World War II*, redigert av Bob Moore, Barbara Hately-Broad og International Committee for the History of the Second World War, 123-141. Vol. Engelsk utgave. Oxford: Berg Publishers 2005

Soleim, Marianne Neerland. *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945: antall, organisering og repatriering*. Doktoravhandling. Tromsø 2004

Soleim, Marianne Neerland. "Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941-1945 – Antall, organisering og repatriering". Andre utgave. Spartacus Forlag, Oslo 2018

Siem, Bård. «100-åringen som vart tvinga til å bygge Noreg». NRK. 02.02.2019. <https://www.nrk.no/sognogfjordane/xl/100-aringen-som-vart-tvinga-til-a-bygge-noreg-1.14244093>

Steffenak, Einar. *Repatrieringen av de sovjetiske krigsfangene (fra Norge i 1945), – forspill og etterspill*. Hovedfagsoppgave, Bergen 1995.

Steffenakk, Einar. *Russerfangane – Sovjetiske krigsfaner i Norge og deres skjebne*. Oslo: Humanist Forlag 2008

Øverland, Per. “*Nikolay Ivanovitch Sokolov – krigsfange i Strinda*”. I tidsskriftet “*Strinda - den gang da. Årbok for Strinda historielag 2013*”. Heimdal Nye Trykkeri 2013

5.2 ARKIVKILDER

Falstadsenterets arkiv, F/477/5/2, Intervju med Majja Alexandrovna Denisova, enke til Ivan Gavrilovitsj Denisov, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/478/3/2, Intervju med Tatyana Viktorovna Surnina, datter til Viktor Vasiljevitsj Ljubov

Falstadsenterets arkiv, F/479/3/1, Intervju med Igor Jakovlevitsj Trapitsin, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/527/1/2, Intervju med Aleksej Antonovitsj Drozd, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/528/1/2 Intervju med Timofej Timofejevits Kljukh, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/530/1/2, Intervju med Guschina Tat’jana Nikolaevna, datter til Nikolaj Grigorjevich Dvortsov, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/531/1/2, Intervju med Nikolaj Dorofejevitsj Trubenko, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/533/1/2, Intervju med Jevdakim Andrejvitsj Lopatin, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/534/1/2, Intervju med Vladimir Nikolajevitsj Kal’nin, 2011

Falstadsenterets arkiv, F/535/2/1, Intervju med Ivan Petrovitsj Moroz, 2011

